תלמוד ירושלמי · מפרשים · שערי תורת ארץ ישראל · סדר נזיקין

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי סנהדרין

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי סנהדרין

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-ארץ-ישראל-על-תלמוד-ירושלמי-סנהדרין/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
הלכה א 5
הלכה ב 5
הלכה ג 7
הלכה ד 8
פרק ב 9
הלכה א 9
הלכה ג 10
הלכה ד 11
הלכה ו 11
פרק ג 11
הלכה א 11
הלכה ב 12
הלכה ד 12
הלכה ה 13
הלכה ו 13
הלכה ח 13
הלכה ט 14
הלכה י 15
הלכה יב 15
פרק ד 16
הלכה א 16
הלכה ג 16
הלכה ד 16
הלכה ו 16
הלכה ז 17
הלכה ח 17
פרק ה 18
הלכה א 18
הלכה ב 18
הלכה ג 18
הלכה ד 18
הלכה ה 19
פרק ו 19
הלכה א 19
הלכה ג 19
הלכה ה 20
הלכה ז 20
פרק ז 20
הלכה א 20
הלכה ב 20
הלכה ג 21
הלכה ה 21
הלכה ו 22
הלכה ז 23
הלכה ח 23
הלכה ט 23
הלכה י 24
הלכה יב 26
הלכה יג 26
פרק ח 26
הלכה א 26
הלכה ב 27
הלכה ג 27
הלכה ד 27
הלכה ה 27
הלכה ט 27
פרק ט 28
הלכה א 28
הלכה ב 28
הלכה ג 28
הלכה ד 29

הלכה ה 29
הלכה ו 29
פרק י 30
הלכה א 30
הלכה ב 31
הלכה ג 32
הלכה ד 32
הלכה ה 33
הלכה ו 33
הלכה ח 33
פרק יא 34
הלכה א 34
הלכה ב 34
הלכה ג 34
הלכה ד 34
הלכה ה 35

פרק א

הלכה א

הייתי אומר אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה ומניין כו'. — צ"ל: ואחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בעשרים ושלשה ומניין כו'.

כשהוא אומר אשר ירשיען אלקים אין כתיב כאן כו'. — צ"ל: כשהוא אומר אשר ירשיען אלקים אשר ירשיע אלקים אין כתיב כאן אלא אשר ירשיען אלקים (פי' דע"פ רוב "אלקים" מתואר בלשון יחיד כמו וידבר אלקים וידע אלקים וכן הכא ליכתוב רחמנא בלשון יחיד ומדכתיב בלשון רבים מוכח שהן שנים, ספר מסילות לר' ראובן עדעלמאן סימן י"א).

יפרע מאותן האנשים מקבלין עליכון כו'. — צ"ל: יפרע מאותן האנשים אין לית אתון מקבלין עליכון כו'.

ובימי שמעון בן שטח ניטלו דיני ממונות אר"ש בן יוחי כו'. — צ"ל: ובימי ר"ש בן יוחי ניטלו ד"מ כו' (וכ"ה לקמן פ"ז ה"ב).

אתא ר' בא בעי מיטרוף על ר' אמי ואלף כו'. — צ"ל: אתא ר' בא בעי מיתרוס (פי' לפלוג ולחלוק כנגדו וכעין זה ביבמות פט"ז ה"ה שהיו מתריסין כנגד ר' הושעיה) על ר' אמי (פי' ר' אמי עלה לבית המדרש) ואוליף (פי' ולימד).

אילו אחי יוסף שנאמר בצע כו'. — צ"ל: זה אחי יוסף שנאמר מה בצע (פי' זה יהודה וכ"ה בבבלי ה' ב'; ולפ"ז "ברך" הוא בלשון כינוי ועניינו "שמקללו" מפני שיהודה לשם שמים נתכוין שלא יהרגו את יוסף או שלא ימות בבור, ולפי נוסח שלפנינו נאמר זה על כל האחים וכ"ה בתוספתא פ"א, ויש לומר שהתכוונו על הא דאיתא בפסיקתא רבתי פיסקא תשא סימן י"ג שאחרי שהשליכו את יוסף בבור אכלו ושתו ובאו לברך אמר להם יהודה באים להרוג ומברכים להקב"ה אין אלו אלא מנאצים).

ר' זכריה בעי קומי ר' אמי עבדין עובדא כההן תנייא תני רשב"ם כו'. — צ"ל: ר"ז בעי קומי ר' אמי האיך עבדין עובדא א"ל כהדין תנייא דתני רשב"ם כו'.

א"ר מתנייה אף הפשרה צריכה הכרעת הדעת. — חסר וכצ"ל: תני פשרה בשלשה דברי ר' מאיר וחכ"א פשרה ביחיד מ"ט דר"מ א"ר מתנייה אף הפשרה כו' (כגירסא זו נראה בבבלי ו' א' תוד"ה תיסגי ע"ש, שוב מצאתי במראה הפנים שהעיר על זה).

הלכה ב

שמואל אמר אין קידוש החדש פחות מעשרה. — צ"ל: שמואל תני אין כו' (וכ"ה במגילה פ"ד ה"ד, וע' בבלי סנהדרין ע' ב').

חברים מהו ליכנס כו'. — פי' "חבר" הוא תלמיד שעדיין לא נסמך בתאר "רבי", ע' בכורים פ"ג הי"ג דשמעון בר בא לא היה זקן ובאותו ענין בבבלי קידושין ל"ג ב' דשמעון בר בא הוא "חבר", ועוד איתא בביכורים שם דשמעון בר בא לא איתמני, והמינוי היינו סמיכה כמבואר למטה ה"ג י"ט א'.

עמד שמואל הקטן על רגליו. — פי' והרי שמואל הקטן לא נסמך שאינו מתואר בשם "רבי".

אילו אמר בעיבורה הייתי אומר אילו כו' אלא בעיבורה שהוסיפו כו'. — ע' מ"ש ע"ז ברה"ש פ"ב ה"ו (עמ' 276).

ריש לקיש אקדמון ליה חד סב בעיבור ואעלוניה מן ההוא תרעא דלתן אמר כן כו'. — צ"ל: מן ההוא תרעא אמר כן כו' (ומלת "דלתן" היתה כתובה מן הצד לבאר מלת "תרעא" והכניסוה הסופרים בטעות בפנים ע' מ"ש בפיאה פ"ז ה"ב. וביאור זה שהקדימו והעלו זקן אחד לפנים ואת השער סגרו כדי שלא יבא גם ריש לקיש אחריו וע' בבלי כ"ו א').

בעיין מיעקר אף אהן סימנא כו'. — פי' דכמו שעקרו עיבור שנה מיהודה לגליל כן רצו להעביר אף קידוש החדש מיהודה לגליל וקידוש החדש מכונה "סימנא" על שם שהיה דרכם לעשות סימן לקידוש החדש בדברים (ע' רה"ש פ"ג ה"א ומ"ש שם, עמ' 277) ולא הניחן ר' סימון ועוד בימי ר' יודה בן פזי היו מקדשין החדש בעין טב שביהודה (ע' ברכות פ"ד ה"א). ובזמן קידוש החדש היו נאספים שם גדולי החכמים ושלוחי הנשיא והיה מנהגם לסמוך שם באותו זמן את החכמים שהגיעה שעתם להיסמך עוד בזמן ר' חונה שהיה תלמיד ר' ירמיה (ע' סוכה פ"ב רה"ה). שוב מצאתי בדורות הראשונים ח"ב פי"ז מקצת דברינו אלה. ונראה שהמקום "עין טב" הוא המכונה ג"כ "כפר טבי" שהיתה במערב ירושלים בתוך מהלך יום וסמוכה לעיר לוד (ע' תוספתא מע"ש פ"ה ובבלי ביצה ה' א'); וע' במלחמות היהודים ליוסף בן מתתיהו ספר ד' רפי"א דכפר טוב היתה בפלך אדום, ועו"ש בספר ג' פרק ג' אות ה' דפלך אדום הוא א' מי"א פלכים שהיו ביהודה. וראיתי בדברי ימי ישראל לגרעטץ (העתקת שפ"ר) ח"ב עמ' 294 שכתב דעין טב היא בנגב יהודה ואיני יודע מקור לזה (וע' מ"ש בכתובות פ"ה הי"א, עמ' 387) וע' בספר תבואות הארץ פ"ג דף ק"ה (מדפוס ירושלים תר"ס) דעין טב היא עיר טבעון שבחלק יששכר ואינו מחוור.

ולוד לאו מיהודה היא. — בנחמיה י"א ל"ה היא מנויה בין ערי בנימין ובנימין הוא בכלל יהודה דגבולותיהם סמוכים וע' בבלי מגילה ד' א'.

ומפני מה אין מעברין בה. — פי' למה אין מקדשין בה רק בעין טב הקטנה ולא בלוד הגדולה, וקידוש החדש מכונה ג"כ עיבור כמו ששנינו במ"ב "עיבור החדש בשלשה" אבל עיבור השנה כבר נתבאר למעלה שעוד בימי רבי עקרוה מיהודה וקבעוה בגליל כ"כ בדורות הראשונים ח"ב פי"ז.

ר' יהודה אומר ב' ידות החדש כ"א יום א"ר שמואל כו'. — חסר וצ"ל: שתי ידות החדש אחד ועשרים יום ר' יוסי אומר ששה עשר יום לפני הפסח מעברין ששה עשר לפני החג אין מעברין ר"ש אומר אחד זה ואחד זה מעברין (כעין זה בתוספתא פ"ב ובבלי י"ג א') מ"ט דר' יהודה א"ר יוסי כדי שיחול תקופת ניסן בתוך הפסח מ"ט דר' יוסי א"ר שמואל ב"נ והוא שיקרב העומר ראש ניסן של תקופות מ"ט דר"ש א"ד מתנייה והוא שיטלו לולב בראש תשרי של תקופות כו' שלא התירו רבותינו (ע' מ"ש בשביעית פ"ו ה"ד, עמ' 72).

רבי אומר ניסן לא נתעבר מימיו כו'.. — צ"ל: רב אמר ניסן כו' (וכ"ה בשביעית פ"י ה"ב וע"ש [עמ' 78] מה שהגהתי בזה).

שלח ליה ר' ג' איגרן כו'. — ע' מ"ש בנדרים פ"ו הי"ג (עמ' 404).

תני ההקדישות בשלשה כו'. —צ"ל: הקרקעות תשעה וכהן (וזה פיסקא ממשנתנו) עד כדון במקדיש גוף השדה אמר דמי שדה עלי נישמעינה מהדא ערכים כו' (וע' מגילה פ"ד ה"ד [עמ' 314] מה שתקנתי עוד בסוגיא זו).

א"ל ר' יוסי ב"ר בון שור הנסקל כו'. — ריבר"ב זה הוא הראשון ע' מ"ש בברכות פ"ז ה"ג (עמ' 16).

אנגטוס הגמון שאל לריב"ז. — למטה בסוף הפרק יש פעם אחת "אנטיגנוס" ופעם שנית "אנטונינוס", ובבבלי בכורות ה' א' "קונטרוקוס" ובמדבר רבה פ"ד אות ז' "הונגטיס", וע' בפירוש ר"ח בפרקין "קונריקוס". ונראה עיקר "אנטונינוס" והוא "מרקוס אנטוניה" שנמנה להגמון בא"י ע"י טיטוס הרשע והוא אחד מהששה דוכסים שהיו במצור ירושלים עם טיטוס (ע' דברי ימי ישראל לגרעטץ ח"ב עמוד 132) והוא דוכס דפלסטיני שבאיכה רבתי פ"א אות י"ב.

הלכה ג

א"ר חזקיה נאמר כאן דיבר ונאמר להלן אשר ידבר הנביא כו'. — צ"ל: נאמר כאן דבר (ועשית ע"פ הדבר, דברים י"ז יו"ד) ונאמר להלן (שם י"ח כ') אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר מה דבר שנאמר להלן בנביא השקר הכתוב מדבר אף דבר שנאמר כו'.

ר' יהודה אומר בתחילה ויעל דוד כו'. — צ"ל: ר' יהודה אומר כתחילה (פי' דלכך אין מוסיפין על העיר והעזרות אלא ע"פ ב"ד של ע"א ומלך ונביא ואורים ותומים ותודות

ושיר וכדתנן בשבועות פ"ב מ"ג מפני שכן היה בתחילה בעת שנבנה המקדש השני וכעין זה בברכות פ"ג ה"ד - כפי נוסח מהרש"ס - "כתחילה והיו נכונים ליום השלישי" וע"ע שם פ"ד ה"ה ומ"ש שם, עמ' 10).

לא תהלוכות אלא בניטלות ע"י אחר. — פי' ששחטו את התודות וזרקו את דמיהן והקטירו את אימוריהן ואת בשרן לקחו לתהלוכות סביב החומה ועוי"ל שלקחו שתי לחמי תודה לתהלוכות סביב החומה וכן משמע מזה דאיתא למטה בעלייתן מן הגולה שהקריבו ואח"כ קידשו ומפורש בתוספתא פ"ג ומובא בבבלי שבועות ט"ו א' שתי תודות שאמרו בלחמן ולא בבשרן.

ומ"ד זו כנגד זו נמצא כל מקום ומקום מתכפר בתודה אחת. — פי' דאותו מקום שבין חיצונה לפנימית לא נתקדש אלא בתודה חיצונה לבד.

ומ"ד אי זו כנגד זו היא הפנימית זו שסמוכה לבית כו'. — צ"ל: ומ"ד זו כנגד זו אי זו היא הפנימית זו שסמוכה לבית למה הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת ר' יסא בשם ר' יוחנן ע"פ נביא נאכלת וע"פ נביא נשרפת א"ר זירא תניי תמן כו' ר' יהודה אומר אינו צריך אורים ותומים.

ואין עושין סנהדריות לשבטים ת"ל כו'. — צ"ל: מניין שעושין סנהדריות לשבטים ת"ל כו'.

וחרנה אמר הסמוכות עושין המפוזרות אין עושין כו'. — צ"ל: וחרנה אמר המפוזרות עושין הסמוכות אין עושין (פי' אפי' שתים וזה דעת ר"ש בתוספתא פי"ד).

הלכה ד

ושני בתי דינין של שלשה שלשה היו יושבין אחד בחיל ואחד בהר הבית. — צ"ל: ושני בתי דינין של עשרים ושלשה היו יושבין א' בחיל וא' בהר הבית (וכ"ה בתוספתא פ"ז אבל בבבלי פ"ח ב' איתא "א' בפתח הר הבית וא' בפתח העזרה" וכ"ה משנה שלימה בפי"א מ"ג; ודעת הל"מ בפ"ג ה"א מסנהדרין שזה במחלוקת, אבל אין דעתנו כן אלא דהא דתנן בפתח הר הבית היינו מבפנים אצל פתח יציאתו והא דתנן בפתח העזרה היינו בפתח עזרת נשים מבחוץ שהוא בחיל).

ובשבתות ובי"ט היו יושבין בבהמ"ד שבהר הבית. — וכ"ה בתוספתא פ"ז וכ"כ הרמב"ם ברפ"ג מסנהדרין, אבל בבבלי פ"ח ב' איתא שבשבתות וי"ט יושבים בחיל ודעת הל"מ שם שגם זה במחלוקת היא ואינו מוכרח; ויותר נראה שבירושלמי כאן וכן בתוספתא מכנין הר הבית לכל ההר כולו (וכדתנן במדות רפ"ב הר הבית היה ת"ק אמה על ת"ק אמה) ובהמ"ד היה בחיל שעל הר הבית והרי שכולם לדבר אחד נתכוונו.

הגע עצמך שעלו כולן לוי א"ל מעשה נס היו ומסורגין עלו א"ר שמואל כו'. — צ"ל: מעשה נס היה (פי' שכל הרע"ג פיטקין של ה' שקלים עלו ולא נשאר אפי' אחד מהן) א"ר שמואל כו' (ומ"ש בינתיים "ומסורגין עלו" נשתרבב מלמטה) כולהון מעשה נסים היו ומסורגין עלו (פי' שעלו יחד כל הכ"ב אלפים של לוי זה אחר זה וכן עלו יחד כל הרע"ג של ה' שקלים זה אחר זה וזהו עניין "מסורגין" בין שעלו קודם כל הכ"ב אלפים לוי ובין שעלו קודם כל הרע"ג של ה' שקלים וכעין זה הוא "מסורגין" של זקנים למטה).
הגע עצמך שעלו כולן זקן א"ל מעשה נסים היה ומסורגין עלו א"ר שמואל כו'. — צ"ל: מעשה נסים היה א"ר שמואל כו' (והמלות "ומסורגין עלו" מיותרות ונשתרבבו מלמטה וכ"ש לעיל אצל בכורות).
ובקי בחשבון היה א"ל והכתיב ונחושת כו'. — צ"ל: ובקי בחשבון היה וככר של קדש כפול היה דכתיב והשקל עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקלים המנה יהיה לכם (פי' ובס"ה ששים שקלים שהן ר"מ זוזין דמנה של קדש כפול היה של מאתים זוזין ובימי יחזקאל הוסיפו עליו שתות כדאיתא בבבלי בכורות ה' א') וכתיב ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל (שמות ל"ח כ"ט) והיידא לון סלקין תשעין ושית ליטרין ואת עביד לון פרוטרוט משום דלא סליק קנטרא (פי' ככר, דאלפים ות' שקל הן צ"ו מנה ולא נמנו לככר מפני שאין בהן ככר שלם אף שהן יותר מששים מנה) וכתיב ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים (שם, שם כ"ח) והיידא לון סלקין שבעים וא' ליטרין ואת עביד לון פרוטרוט משום דלא סליק קינטרא (ובזה סיום פרק זה וכן נראה מפירוש ר' חננאל סוף פרקין).

פרק ב

הלכה א

שלח גנתן למיתפוס לר"ל. — בהוריות פ"ג ה"ב הנוסח "גותיין" והוא נכון; וביאור מלה זו סריס ועבד כמו "גוזאי" (בבלי שבת קנ"ב א') וע' ערוך ע' גואז וכן ביצה פ"א ה"ה שהיה ר' אבהו מסתמיך על תרין גותיין וע' בבלי ברכות (ט"ז ב') דקיימי קצוצי עליה דרבי ופרש"י שוטרים.
בין ר"מ לר"ש חדא בין ר"י לר"ש חדא כו'. — צ"ל: בין ר"מ לר"ש חדא (פי' דלר"ש אינו גומר אלא אותה עבודה שבידו ויוצא ולר"מ יש לו לגמור כל העבודות שהיה בדעתו לעשות ויוצא) בין ר"מ לר' יהודה חדא (פי' דלר' יהודה אפי' גמר כל העבודות אינו יוצא מן המקדש אלא שאם עבר ויצא מן המקדש שוב אינו נכנס וכמו שמבאר למטה) בין

לר"מ בין לר' יהודה אינו נכנס (פי' שאם היה בשעת מעשה חוץ למקדש אף לר' יהודה אינו נכנס) ר' יעקב בר דוסאי מפריש ביניהון (פי' מפרש ומבאר מחלוקתן) רמ"א אם היה בפנים היה יוצא (פי' אחר שיגמור כל העבודות שהיה בדעתו לעשותו) היה בחוץ לא היה נכנס ר' יהודה אומר היה בפנים לא היה יוצא היה בחוץ היה נכנס ר"ש כו' מתניתא מסייעא לר' יעקב בר דוסאי (כגירסת ק"ע) ומן המקדש כו' שנאמר ומן המקדש לא יצא יצא הרי זה חוזר (וע' בהשגות רמב"ן על ספר המצות שרש ה' שהעתיק "בין ר"מ לר"י חדא בין ר"י לר"ש חדא בין ר"מ לר"י הכנסה ר' יעקב בר דוסאי מפריק ביניהון רמ"א אם היה בפנים לא היה יוצא היה בחוץ לא היה נכנס ר"י אומר היה בפנים לא היה יוצא היה בחוץ היה נכנס ר"ש אומר כו'", ופירש רמב"ן שם דלר"מ עובד כל זמן שהוא בפנים ומקריב כמו שהיה בלבו לעשות ואפי' הפסיק חוזר ועובד ולר"ש אינו משלים אלא העבודה שהיתה בידו בשעת שמיעה ע"ש, וגם זה אינו מחוור כל הצורך כאשר יראה המעיין).

מודה רבי לחכמים כו'. — ע' מה שהגהנו בזה בפסחים פ"ח ה"ח (עמ' 236).

הלכה ג

ה"נ והכתיב ויהי דוד עושה כו' ותימר הכין (פי' ואיך אסרו חכמים דבר המפורש להיתר במקרא כדאיתא לעיל ה"א אין המלך יושב בסנהדרין מפני החשד. ונשארו כאן בתמיה קיימת כדרך הירושלמי, ע' מע"ש פ"ה סה"ב ומ"ש שם [עמ' 120] ואח"כ יש להוסיף ולהגיה כאן) כתיב משפט וצדקה אם משפט למה צדקה ואם צדקה למה משפט אמור מעתה היה דן כו' (וע' ט"ז יו"ד ר"ס קי"ז).

מה כלי הדיוט שנשתמש בהן הדיוט כו'. — צ"ל: מה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך (פי' כגון אלמנת הדיוט שנשאת למלך) אסור להדיוט להשתמש בו (פי' ששוב אסורה להדיוט) כלי מלך שנשתמש בו הדיוט (פי' כגון אשת מלך שנאנסה) אינו דין כו' (כן העתיק הרד"ק שמואל ב' כ' ג').

[השלמות: **ותפגוש אותם הוקרו כולם**. פי' שנעשו בעלי קרי ודרשו כן ע"פ מה שתרגם יונתן "וערעת יתהון", וכן על מה דכתיב (שמואל א' כ' כ"ו) מקרה הוא בלתי טהור תרגם "עירוע הוא".]

דלית אפשר ליה דהוא מפקא פרשתא דלא ריבוין עאל ומר לון לא ושמע כו'. — צ"ל: עאל ומר לון לא ולא (פי' דה"ל למכתב "לא" וכתיב "ולא" ובא לרבות וכ"ה בפירוש הקצר כאן ומבואר כן במדרש שמואל פכ"ג).

[השלמות: **והוה ר' זעירא מפקד לחבריי' כו'**. כעין זה ברה"ש רפ"ד [נ"ט ע"ב].]

הלכה ד

הדא אמרה דרגש יש בו משום כפיית המטה כו'. —צ"ל הדא אמרה דרגש אין בו משום כפיית המטה (פי' דס"ד דמלך חייב בכפיית המטה) אפי' תימר דרגש (ונשמט מן "דרגש" עד "דרגש") יש בו משום כפיית המטה המלך כו'.

[השלמות: **זו ארכסטס**. צ"ל: **ארכסטרס** (פי' זה שמרקד ומקפץ במחולות בלשון יוני, כן כתב רש"ב בהערותיו לפסיקתא דרני עקרה אות כ"א ממוסף הערוך).]

הלכה ו

אייתי עטעמה א"ל שלח לאייתי לך מנחם טלמא (פי' שם חכם נזכר במ' קהלת רבה פ"ה פסוק ברבות הטובה ונראה שמנחם זה עני היה ולכן א"ר יוחנן לר' יודן נשייא שיזמין למנחם לסעודתו) דכתיב ותורת חסד על לשונה (פי' דבזה תעשה חסד עם החכם ועם התורה דכשיהיה שבע יעסוק בתורה יותר מכשיהא רעֵב).

א"ל רבי את הוא רבהון דיהודאי (פי' בתמיה וכי ראוי אתה להיות קצין עליהן) א"ל אין חמי מה כתיב שום כו' (פי' וגם אני מאחר שבחרו אותי עליהם לקצין אני ראוי ומוכשר לכך).

פרק ג

הלכה א

מ"ט דר"מ כדי שיתבררו שלשתן מדעת אחת (פי' דסבר ר"מ במ"ב דכל אחד מהן יכול לפסול לדיין שבירר חבירו לפ"ז כל או"א מוכרח לברור דיין כזה שגם חבירו יסכים עליו ולדיין שלישי שניהן בוררין אותו והרי כל הג' דיינין כאלו הן מדעת אחת) ומ"ט דרבנן לאו כולא מינך מיבחר כו' (פי' דסברי שטוב יותר שכאו"א יברור לו דיין אחד בלי הסכמת חבירו ואין חבירו יכול לפוסלו, ואת הדיין הג' יבחרו שני הדיינין ולא בעלי הדינין).

וקשיא על דרבנן מת אחד לא נמצאו שלשתן מתבררין מדעת אחת. — צ"ל: לא נמצאו שנים מתבררין מדעת אחת (פי' שפעמים יקרה שימות אחד משני הדיינין אחר שכבר ביררו שניהן את הדיין השלישי, וחוזר זה שמת דיינו ובורר לו דיין אחר והרי נמצא שאין לזה בתוך ג' הדיינין אלא אחד זה שבירר באחרונה אבל לחבירו יש בהן שני דיינין האחד שבירר בעצמו והשני זה שבירר דיין שלו עם חבירו שמת ואף שגם המת כבר הסכים עליו אין דעת המת חשובה כלום על הדיין החי והרי לרבנן יש כאן הכרעה לצד אחד אבל לר"מ א"א להיות הכרעה לצד אחד).

הלכה ב

כיני מתניתא זה פוסל דיינו של זה הא דיינו לא. — צ"ל: הא דייניו לא (פי' שאינו יכול לפסול אלא דיין ראשון שבירר חבירו אבל אם חזר ובירר דיין אחר שוב אינו יכול לפוסלו דאם כן אין לדבר סוף וכעין זה למטה "ריש לקיש אמר כיני מתניתא עדו הא עידיו לא") כו' די"א אפי' בד"ת איתאמרין.

ולעולם זה פוסל וזה מביא א"ר זירא בטפילה שנו. — נ"ל דכל זה אין מקומו כאן רק למעלה בתחלת הלכה זו וכצ"ל שם: ולעולם זה בורר וזה פוסל כיני מתניתא זה פוסל דיינו של זה הא דייניו לא (וכבר נתבאר פירושו למעלה) א"ר זירא בטפילה שנו (פי' מתרץ לומר דאפי' כמה דיינים הוא פוסל אלא שאינו מיירי בג' דיינין אלה שזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהם או שני הדיינין בוררין להן עוד אחד דבאלו ודאי שאינו יכול לפסול אלא פעם ראשונה בלבד דאל"כ אין לדבר סוף, אלא שמשנתנו מיירי בדיינין שכל או"א רוצה לטפל ולהוסיף על השלשה הראשונים וכדתני בספרי דברים פיסקא י"ב היה אחד מהם רואה שנוצח חבירו בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא למחר אני דן מוסיף אני עליכם דיינין ע"כ ומוכח שיש ברשות של כל או"א מבעלי דינין להוסיף דיינין ודיינין אלו שאחד רוצה להוסיף יכול חבירו לפוסלן עד העולם ואז דנין רק ג' דיינים ראשונים) ריש לקיש אמר בערכאות כו' לזה שאמר בטיבריא א"ר לא והאי דמר ר' לעזר כו'.

באינון דהוון יתיבין בחדא משכנא כו'. — צ"ל: דהוון יתיבין בהדא משכנא (פי' שם עיר או כפר שהיה באמצע הדרך שבין טבריא לציפורי כדמוכח בסוף ברכות ע"ש) מן הכא להכא תשע מילין מן הכא להכא תשע מילין (כן העתיקו הרמב"ן והר"נ דף כ"ג ע"א ומבואר בתענית פ"ד ה"ז שבין טבריא לציפורי י"ח מיל).

הלכה ד

היה חייב כו'. —פיסקא זו וכל ההלכה מיותרות ודברי ר' חייא בר בא מקומן על משנה ד', ו"אין לי עמך עסק" אינו לשון טוב אלא דברים בעלמא לכך הוא יכול לחזור בו ודלא כפירוש ק"ע כאן. ויותר נראה להגיה כאן וכצ"ל: ר' חייא כו' ואין לי עמך עסק (פי' מחול לך) כו' ואני מקבל (פי' אתן) עלי לא מצינו עדות יוצא מפי קרוב (פי' ואפי' חכמים מודים שיכול לחזור בו) ריב"ח אמר ואפי' כו' מקבל עלי עילא היה רוצה להודות לו (פי' שהיה רוצה להודות לו והיה מתבייש ומצא עלילה לאמר נאמן עלי אבא כו' ולקיים דבריהם כאלו הודה בעצמו).

הלכה ה

א"ל ד"ה היא הכא א"ר יוסי כו'. — צ"ל: ד"ה היא הכא (פי' כאן בסנהדרין בדיני ממונות אפי' רבנן מודין דפסולין והטעם מבאר והולך) מהו ד"ה היא הכא א"ר יוסי כו' מודין ליה ופליגין עלוהי ר' יונה בשם ר' הונא כו' (וכ"ה ברה"ש פ"א ה"ט וע"ש [עמ' 274] מה שביארנו בזה).

הלכה ו

מה צורכה למיתני אחי אביו לומר בנו וחתנו של חתן אחי אביו כו'. — צ"ל: לומר בנו וחתנו של אחי אביו. מכיון דתנינן בעל אחותו (פי' והרי הוא לבן בעל אחותו אחי אמו) מה צורכה למיתני אחי אמו? לומר בנו וחתנו של אחי אמו. מכיון דתנינן חמיו (פי' והרי הוא לבן חמיו בעל אחותו) מה צורכה למיתני בעל אחותו לומר בנו וחתנו של בעל אחותו. מכיון דתנינן אגיסו (פי' והרי הוא לבן גיסו בעל אחות אמו) מה צורכה למיתני בעל אחות אמו לומר בנו וחתנו של בעל אחות אמו. תנינן חורגו לבדו רב אמר אם חתן גיסו אסור חתן חורגתו לא כל שכן (פי' דמשמע דאפי' אם יש לגיסו בת מאשתו הראשונה בעלה שהוא חתן גיסו דהיינו חתן של בעל אחות אשתו אסור לו וכ"ש חתן בת אשתו שאסור) תיפתר שיש לו בנים וחתנים ממנה (פי' שאין חתן גיסו אסור אא"כ נשא בת אחות אשתו והוא חתן אחות אשתו אבל חתן בת אשתו מותר דכבר איתפליג דרא ע' בבלי ב"ב קכ"ח א' תוד"ה מר).

משה מהו שיהא מותר באשת פנחס. — ע' בהגהות הגר"א על הרא"ש שכתב דהמעיין בירושלמי מוכח שט"ס הוא וצ"ל "אהרן מהו שיעיד" ולא ידענו מה היא הוכחתו בזה.

שמע רב הונא ואמר כהדין יודעני כו'. — צ"ל: שמע רב הונא ואמר הדין ידע (פי' זה יודע משנתנו דקרוב ונתרחק כשר) כשם שאמרו מלמטן (פי' כמו שאמר ר' יהודה דאפי' מתה בתו ויש לו בנים ממנה ה"ז קרוב ופסול) כך אמרו מלמעלן (פי' כגון אם מתה אחות אביו או אחות אמו ויש לבעלה בנים ממנה ה"ז קרוב ופסול) ר' ירמיה בשם רב כו'.

הלכה ח

מיקל לדיינא דאמר מקבלין עליכון חד סהיד. — כפירוש א' שבק"ע עיקר וכ"ה בתמים דעים סימן רט"ז בשם ר' יהונתן.

חד בר נש אשגח למיגוס גו אריסטון. — צ"ל: חד בר נש אצווח לחבריה גו אריסטון (כ"ה בפירוש ר' חננאל בבלי כ"ט ב').

הלכה ט

נאמר כאן שני ונאמר להלן וישארו שני אנשים כו'. — צ"ל: נאמר כאן שני ונאמר להלן שנים (על פי שנים עדים יקום דבר, דברים י"ז ו') מה כאן אנשים ולא נשים ולא קטנים אף להלן אנשים ולא נשים ולא קטנים הרי למדנו שאין האשה מעידה מעתה אין האשה דנה (פי' לתבוע מבעל דינה מאשה או איש וכעין זה לעיל "גר דן עם שאינו גר") ר' יוסי בר"ב בשם ר' יוסי נאמר כאן שני על פי שנים עדים ונאמר להלן שני וישארו שני אנשים מה להלן אנשים ולא נשים ולא קטנים אף כאן אנשים ולא נשים ולא קטנים אם כן מה ת"ל שני שלא יהא אחד עומד כו'.

בפני ב"ד להוציא עד אחד כו'. — צ"ל: ואינה נוהגת אלא בראויין להעיד להוציא עד אחד (כגירסת ק"ע) בשאמרו כו' את שהוא כשר להעיד עדות ממון (כ"ה ברשב"א שבועות ל"ה א') יצא עד אחד שאין כשר להעיד עדות ממון: בפני ב"ד (ומלת "שלא" מיותרת) אם לא יגיד ונשא עונו את שמגיד ומשלם ממון (פי' שענין "ונשא עונו" היינו שחייב לשלם ממון ולפ"ז יאמר הכתוב אם לא יגידו העדים בב"ד במקום שהבעל דין מתחייב לשלם ממון; אבל ר' ישמעאל סובר למטה ונשא עונו קרבן ולכן מקשין עליו מנ"ל בפני ב"ד דוקא) כו' ומניין לשני עדים והוא עד (כגירסת ק"ע וכ"ה בשבועות שם) הרי כאן שנים וכר' ישמעאל כו' עד שיודיעך הכתוב שהוא עד אחד, עד אחד מהו לחייב עליו משום שבועת ביטוי (ומה שבינתיים מיותר ונשתרבב מסוטה פ"ו ה"ב ע"ש).

דמר ר' בא בר שמואל שבועה שנתן פלוני לפלוני מנה כו'. — צ"ל: דמר ר' בא בשם שמואל (כ"ה בשבועות שם, אבל ר' בא בר שמואל לא נמצא בשום מקום) שבועה שנתן פלוני לפלוני מנה ונמצא שלא נתן מאחר שאין בידו לבא אין בידו לשעבר (פי' וה"נ אינו יכול לישבע שלא ידע לו עדות לאחר זמן).

על דעתיה דרב אינו מצוה להפיסו על האמת כו'. — צ"ל: על דעתיה דרב אינו מצוה להפיסו (פי' בתמיה) מצוה להפיסו על האמת ואינו מצוה להפיסו על השקר.

ר' יונתן הוה יתיב מקשי איפשר איית הכא כו'. — צ"ל: ר' יוחנן הוה יתיב כו' (כדמוכח בבבלי ל' ב') ולהדא צורכה אמרין לא אתכוון כו'.

כהנא דמיך ושבק ירתו לר' יאשיה כו'. —פי' כהנא עלה מבבל לא"י ומת שם וצוה שיתנו חלק מנכסיו ירושה לר' יאשיה שהיה גם הוא בא"י אבל שאר קרובי כהנא הצריכין לירש שאר נכסיו היו בבבל.

וקביל ר' לעזר סהדו דלא באפוי וזכי לר' יאשיה. — צ"ל: וקביל ר' לעזר סהדו דלא באפוי דירתוי (פי' שלא בפני שאר יורשיו דכהנא שהיו בבבל) וזכי לר' יאשיה.

ר' הונא ר' פנחס ר' חזקיה חוקוק לא עלון כו'. — צ"ל: ר' הונא ר' פנחס ר' חזקיה ור' חלקיה (ע"ל פ"ד ה"ח ובפתיחתא דאיכה רבתי אות כ"ב ובמ' שמואל פ"א מובאים יחד ר' פנחס ור' חלקיה וע' גיטין פ"ו ה"ז ר' הונא ור' פנחס ור' חזקיה יחד, אבל בק"ע כאן פירש חקוק שם מקום וכן בסה"ד הקצה לר' חזקיה חקוק ערך מיוחד ואינו נכון כי לא נמצא עוד לר' חזקיה חקוק בשום מקום) דחק ר' הונא ועאל ואשכח ר' ירמיה כו'.

הלכה י

מה עבד לה ר' יוחנן דלא יהא מאן דהוא מימר כו'. — צ"ל: מה עביד לה ר"ש בן לקיש דלא יהא כו' ולא שבקון לי (פי' דאף שכותבין בגזר דין שם הדיין המזכה ושם הדיין המחייב, אבל אין הדיין עצמו רשאי לספר לאחרים שהוא השתדל לזכות את פלוני) מ"ט דר' יוחנן דלא ייתי חורן ויסבור דכוותיה ויימר כו' (פי' דכשישמע דיין זה לחכם אחר שדעתו כמו שהוא אמר סופו שיאמר לו שהדיינים שהיו עמי טעו בדין זה, אבל כשכותבין הדין בשם כל הדיינין לא יתפאר לומר שחבריו טעו בדין דלא יאמינו לו דאפשר שהוא עצמו טעה ותולה על דיין אחר) אוף הוא טעה א"ר אושעיה (ומה שבינתיים מיותר) תמן שאיפשר (עי' מ"ש בחגיגה פ"ג ה"א [עמ' 324] שבלשון הירושלמי "איפשר" מלא ביו"ד הוא כמו "אי אפשר") להן להוסיף (פי' לקמן פ"ה מ"ז בדיני נפשות כשהן ע"א סנהדרין שוב אין מוסיפין יותר כמו ששנינו שם דאין מוסיפין אלא עד ע"א) דנין אילו כנגד אילו ברם הכא (פי' בדיני ממונות) אפשר להן להוסיף (פי' דבזה אין קיצבה ויכול להוסיף אפי' יותד מע"א ולכך שנינו במשנה יו"ד סתם "יוסיפו הדיינין") ר' יוחנן ור"ל תריהון מרין אפי' הכא איפשר להן להוסיף (פי' שאפי' בד"מ אין מוסיפין יותר מע"א וסתם התנא כאן וסמך על מה ששנינו דין זה בדיני נפשות).

הלכה יב

תלתא אמורין (פי' חולקין בדין "אמר אין לי עדים ואין לי ראייה ומצא לאחר זמן") חד אמר כל זמן שמביא ראייה סותר את הדין (פי' דסובר כרשב"ג ושכן הוא דעת רשב"ג) וחד אמר הביא בתוך שלשים כו' (פי' זה סובר כחכמים ודעתו דמה שאמרו חכמים ולאחר זמן מצא כו' היינו לאחר שלשים אבל בתוך שלשים אפי' חכמים מודין שיכול להביא) וחד אמר לעולם אין סותר (פי' גם הוא סובר כחכמים אלא שלדעתו לחכמים אפי' בתוך שלשים אינו יכול להביא) עד שיביא ראייה שלא היה יודע בה כל עיקר (פי' וכדאיתא בבבלי ל"א א' א"ר נחמן בהא אפי' רבנן מודי).

פרק ד

הלכה א

והתנינן אמר רשב"ג כו'. — מלת "והתנינן" יש למחוק.

זעיר' בר חיננא בשם ר"ח ור' יהודה חד אמר כו'. — צ"ל: ור' יהודה קרייה (פי' מקרא) חד אמר כו' שיוצא לאמיתו צדקיהו ואם לאו חקריהו.

כיצד פותחין לזכות אומרין איפשר שזה הרג את הנפש כו'. — צ"ל: כיצד פותחין לזכות אומרין לו אפשר יש לך עדים להזימן א"ר יוסי והא תני (תוספתא פ"ט) הגדול שבדייניין פותח בזכות וחבירו מסייעו ויש כאן סיוע אם אומר את כן לא נמצאת חב לעדים (וכעין זה בבבלי ל"ב ב' וכי פותחין בזכותו של זה שהיא חובתו של זה) אלא אומרין אפשר שזה הרג את הנפש (פי' בתמיה וכעין זה בבבלי שם אי לא קטלת לא תדחל) א"ר יוחנן כל שאינו יודע כו'.

הלכה ג

א"ר יצחק אמר לי ר' יוסי לא שנייא כו'. — צ"ל: א"ר יצחק אמר לי ר' יוחנן ובמסית לא שנייא כו' (ע' תוספתא סופ"י ובבלי ל"ו ב') בטעות מחזירין אותו ר' אמי בעא קומי ר' יוחנן (ומה שבינתיים מיותר) אפי' נואף ונואפת (פי' אם ב"ד טעו ופטרו את הנואף והנואפת והרי טעו בדבר שהצדוקין מודין בו אם גם בזה אין מחזירין אותן לחובה) א"ל איתקלף מרקועך (פי' שבאופן זה ודאי מחזירין לחובה וכן בבבלי ל"ג ב' א"ר אמי א"ר יוחנן טעה בנואף חוזר).

הלכה ד

רבי אומר ובלבד כו'. — צ"ל: רב אומר ובלבד כו'.

הלכה ו

העד אין מלמד לא זכות ולא חובה מנלן שנאמר כו'. — צ"ל: העד אין מלמד לא זכות ולא חובה מניין שנאמר (במדבר ל"ה ל') ועד אחד לא יענה בנפש למות ומניין אפי' זכות ת"ל אחד לא יענה ומניין שהוא עצמו אינו מלמד עליו חובה ת"ל לא יענה בנפש למות (כעין זה בריי"ף פרק זה ויש שם ט"ס ע"ש וע' בבלי ל"ד א', ומשנה שלימה שנינו בפ"ה מ"ד אפי' הוא אמר יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו) ריש לקיש אמר פעמים שאדם רואה את עצמו מזדמם (פי' שרואה עד זה שבאו עדים אחרים להזים את עדותן) ומפליג דבריו שלא ימות (פי' לפיכך עד זה מפליג עדותו לענין אחר כדי לבטל דבריו מה שהעיד

לחובה ולא יהיה צורך אל העדים להזימן ומשום הכי אמרו שאין העד מלמד אפי' זכות, וכן פירש הפ"מ מאמר ריש לקיש זה).

הלכה ז

רב אמר לא תענה אפי' אחר מאה דברי ר' פנחס כו'. — צ"ל: לא תענה אפי' אחר מאה שהורו (פי' שאפי' הוא רואה לפניו מאה חכמים שהורו כך והוא יודע שטעו בהוראה לא ילך אחריהן להורות כמוהם וכעין זה בתוספתא פ"ג "לנטות אחרי רבים להטות שלא תאמר בשעת הדין דיו לעבד שיהיה כרבו אמור מה שבדעתך", ומה שתפסו כאן לשון "מאה" הוא גוזמא וה"נ בהוריות פ"א ה"א נכנסו מאה עד שיורו כולן): ר' פנחס ר' חלקיה כו' (פי' כאן מתחיל ענין אחר).

אין מדקדקין ביין נסך. — כן העתיק בהגהות מיימוניות בפי"ב ממא"ס ופירש לענין יין נסך של גוים ואינו מובן, ובספר המסלות מסלת שדה כובס הערה י"א כתב דהיינו יין שמנסכין ע"ג המזבח שאפי' עם הארץ נאמן עליו כל השנה (חגיגה פ"ג מ"ד) וגם זה אינו מחוור; ואולי יש להגיה כאן "אין מדקדקין בעדות החדש" וכ"ה ברה"ש פ"ג ה"א בשם ר' יוחנן, ובספר משבי"ח כתב דצ"ל אין מדקדקין בשור הנסקל דכתיב לא תטה משפט כו' והפיסקא שבינתיים מיותר.

הסריס וכל מי שלא ראה לו בנים כשר לדון דיני ממונות ולא דיני נפשות ר' אבהו כו'. — יש להפך הגירסא וכצ"ל: כשר לדון דיני ממונות ולא דיני נפשות ר' יוסי ב"ח אמר תלת עשרה והי דינון תרתין אוחרנייתא ר' אבהו בשם ר' יוחנן אף פחות מבן עשרים שלא הביא שתי שערות[1] כשר בדיני ממונות ולא בדיני נפשות ויושב בדינו של שור דנין שני דיני ממונות ביום אחד כו'.

הלכה ח

מייתי לה רב ממתניתא כו'. — צ"ל: מתלא רב (פי' גדול) ממתניתא (כן העתיק ביוחסין סדר תנאים סוף אות אל"ף) מתלא אמר הוי ראש לשועלים ולא זנב לאריות מתניתא אמרה הוי זנב לאריות ולא ראש לשועלים דתנינן צרכו לסמוך סומכין מראשונה.

[1] נראה להגיה ""שתביא שתי שערות" דבלא הביא עדיין קטן הוי ופסול אף לדיני ממונות, וע' טור ח"מ ס"ז סעיף ג' בשם ר"י ברצלוני שהעתיק כנוסח שלפנינו וע' פרישה שם שנדחק ליישבו.

פרק ה

הלכה א

נהרג מטבריא לציפורי חזקה שישראל היה. — פי' שבימי ר' יוחנן רוב יושבי טבריא וציפורי ישראל היו וכן רוב העוברים והשבים שביניהם והרי זה שלא כדיחויא דרבא בבבלי ב"מ כ"ד ב'; והנה כל הפוסקים פסקו כרבא ע"ש, אך בדברים שהיו בטבריא וציפורי בימי ר' יוחנן שומעין לבני א"י שדנו ע"פ ראייה ושמועה קרובה מה שאינו כן לבני בבל. ונראה שבזמנו של רבא נתמעטו בני ישראל בעיירות א"י מפני השמדות שהיו בימים האלה וכדאיתא בבבלי סנהדרין י"ב א' שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת ותפשו נשר כו' ושפט רבא מן המאוחר אל הקודם בזמן ר' חנינא ור' יוחנן וכבר נתבאר מהירושלמי כאן שאין זה נכון, ומוכח שהבבלי לא ראה את הירושלמי.

להורגו בערמה שיערימוהו באיזו מיתה מת כו'. —צ"ל: שיערימוהו שיהרג (ונוסח שלפנינו נשתרבב משורה שלפניה) היתה מיתתו בחמורה כו' על דעתיה דר' יודן ב"ר אילעאי ור' יוחנן חייב על דעתיה דר' שמעון בן יוחי להודיעו באיזה מיתה מת פטור היו מתרין בו ושותק כו'.

בעבודתה עבדה או בעבודת גבוה נישמעינה מהדא כו'. —חסר וכצ"ל: או בעבודת גבוה, אמרו אין אנו יודעין נישמעינה מהדא אם באו שנים כו'.

הלכה ב

רב אמר בכלל נחלקו אבל בפרט כו'. — כאן הענין משובש והעיקר כמו שהוא ביבמות פט"ו ה"ד ושם ביארנו על מכונו ע"ש (עמ' 361).

הלכה ג

כגון העירנין הללו וחכמים אומרים אינן כלום. — צ"ל: כגון העירנין הללו דלית אינון חכמין כלום (פי' שהן אינן יודעין ומכירין איזה חדש חסר ואיזה מלא) כו' אימת ירחא (פי' שהיה דר בכפר).

הלכה ד

מפני מה כותבין דברי המזכה מפני דברי המחייב כו'. —צ"ל: מפני מה כותבין דברי המחייב (פי' מאחר דאפי' אם שכח אין סופרי הדיינין מזכירין אותו) מפני דברי המזכה (פי' דאם ישכח מזכירין אותו) ואית מאן דמר אין חליף מילה יימרון ליה הדא אמרת והדא לא אמרת (פי' דגם בשביל המחייב עצמו צריכין לכתוב טעמו שמא ישכח ולמחר יאמר טעם חדש לחיוב דאז צריכין להלין דינו פעם שנית כבבלי ל"ד א') ויצריכו

שני עדים (פי' שלא יסמכו על סופרי הדיינין שצריכין לכתוב טעמן של כל כ"ג חברי הסנהדרין לכן א"א להם לזכור טעם כל או"א והן סומכין על כתבם ואין זה עדות הכשרה מה"ת והיה להם להצריך לכל דיין לפרש טעמו בפני שני עדים ולמחר יעידו בפניו מה ששמעו מפיו) נמצא דינו משתקע (פי' שאם כל דיין ודיין יקח לו ב' עדים יתמהמה הדבר ואין יכולין לגמור הדין ביום אחד) ריבר"ב אמר מפני המזכה (פי' שלא לחלוק בין מזכה למחייב דכמו שאין המזכה צריך ב' עדים כך לא הצריכו ב' עדים למחייב).

הלכה ה

תני אחד מן העדים שאמר יש לי ללמד עליו זכות ובא חבירו כו'. —צ"ל: תני (תוספתא פ"ט) ר' יוסי ב"ר יהודה אומר א' מן העדים שאמר יש לי ללמד עליו זכות שומעין לו בא חבירו וסייעו (פי' שהראשון לא היה יכול לפרש היטב זכות זאת עד שבא חבירו וביאר את דבריו) את מי ממנין כו' נישמעינה מהדא דא"ר יוחנן והוא שנזדכה מפי עצמו אין מושיבין אותו דיין שאין בעל דין נעשה דיין הרי שנזדכה מפי עדו (כן הגיה רמב"ן בחדושיו) לא מצינו עד נעשה דיין (ור"י בר"י חולק על חכמים).

א"ל ר' יוחנן והלא זכאי הוא כו'. —צ"ל: א"ר יוחנן והלא כו'.

פרק ו

הלכה א

מתניתא כרבי או כרבנן כו'. — צ"ל: מתניתא כרבנן או כרבי ובעיר של גויים דתני אל שעריך (דברים י"ז ה' וע' ספרי שופטים פיסקא קמ"ח וכתובות פ"ד ה"ד ומ"ש שם, עמ' 383) רבי אומר שעריך בשער שנמצא בו כו' נאמר כאן שעריך כו' (פי' דלרבי נסקל בשער העיר שעבד בה ולא על פתח ב"ד אא"כ היתה עיר של גוים ונדון בעיר אחרת) ורבנן אמרין שעריך כו' כאן שעריך ונאמר להלן (דברים י"ז ח') דברי ריבות בשעריך (כהגהת ק"ע).

אמרי והוא שיש בדבריו האחרונים ממש. — צ"ל: תני (תוספתא פ"ט) פעם ראשונה ושנייה ושלישית בין שיש ממש בדבריו ובין שאין ממש בדבריו מכאן ואילך והוא שיש בדבריו ממש.

הלכה ג

אסקון ניבזין ביניכון כו'. — צ"ל: אסקון צבעין (פי' גורלות כמו "הצביעו יומא פ"ב מ"א) ביניכון פנטוס (פי' "בודאי" ע' מוסף הערוך ערך פנטוס שכן עניינו בלשון יונית) כו'.

למשה רבך לית מידמוך אלא תלתין או מ' יומין. — לפי הנראה מן הכתובים ביהושע לא היה זה פחות מן מ"ו יום אחד שנפטר משה רבינו.
[השלמות: **בדיני נפשות בטלו כל שכן בדיני ממונות**. אולי צ"ל: אף בדיני ממונות הן בטלין (וע' פ"מ שנדחק בזה).]

הלכה ה

ומניין שטעון סקילה שנאמר סקול יסקל כו'. — צ"ל: ומניין שטעון דחייה שנאמר ירה יירה ומניין שטעון סקילה שנאמר יסקל ומניין שטעון שתי סקילות (פי' אחת שהעד נותן האבן על לבו והשנית כדתנן ואם לאו רגימתו בכל ישראל) ת"ל סקול יסקל.

הלכה ז

תני ראב"י אומר זה חומר במחלל מבמגדף כו'. — חסר כאן וכצ"ל: ראב"י אומר שמעתי שעונשין שלא כהלכה ועונשין שלא כתורה כו' (וכל הענין כדאיתא בחגיגה פ"ב ה"ב עד) שנהג עצמו בביזיון: (ואח"כ תחלת ענין אחר) זה חומר במחלל מבמגדף במגדף כתיב כו'.

פרק ז

הלכה א

ר"ש דרש אנשי עיר הנדחת בכלל עובדי ע"ז היו בשריפה כו'. — צ"ל: עובדי ע"ז היו בסקילה יצאו לידון בקלה שבמיתות בחנק לא דייך כו'.

הלכה ב

ויתן קשה בפני עצמו אמרין שלא ימות כו'. — חסר וכצ"ל: ויתן קשה בפני עצמו אמרין שלא יהא מנוולו (וכ"כ רש"י מדעתו בבבלי נ"ב א') ויתן רך בפני עצמו אמרין (ונשמט מן "אמרין" עד "אמרין") שלא ימות מיד (ע' בבלי שבת נ"ז א' שרך חוצץ יותר מקשה וזה דלא כפרש"י על משנתנו כאן; ומה שהצריכו חכמים את הקשה אף במיתת חנק שלא לשנות בין שריפה לחנק למעשה הסודרין וכעין זה בל"מ פט"ו ה"ג מסנהדרין ע"ש) שכן מצינו שבשעה כו' גיחון העליון במוכים רכים סתמן (פי' בצמר רך סתמן וכעין זה בבבלי גיטין ס"ח א' "וסתמינהו בגבבי דעמרא" וכבר ביארנו שרך חוצץ יותר מקשה): מהו פתילה ר' קריספא בשם ר"י בפתילה של בעץ (פי' בדיל) רבנין דקיסרין אמרין אבר וקסטיריון מעורבין (פי' הפתילה היתה של עופרת ובדיל מעורבין יחד ותרגום ירושלמי במדבר ל"א כ"ב בדיל קסטרא וכ"כ הר"ש בכלים פ"י מ"ב דקסטרון הוא בדיל ובעץ ונראה שבקיסרין היו קורין לבדיל קסטרון ובטבריא מקומו של ר' יוחנן היו קורין לבדיל בעץ).

א"ר יוסי בר"ב אתיא כמאן דמר מדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו כו'. — נראה שנוסח הירושלמי בדברי ת"ק במשנתנו היה "מדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו" ותו לא מידי ומ"ש לפנינו "והיא יורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו" מיותר ונשתרבב מדברי ר' יהודה שלמטה דלת"ק א"א לומר כן שהרי לדידיה חונקין אותו עד שהוא פותח את פיו נמצא שצוארו סתום ואין הפתילה יכולה לעבור לתוך מעיו; ועוד ראיה לזה דאי ת"ק נמי קאמר שיורדת לתוך מעיו למה ליה לר' יהודה לכפול את דבריו שהרי אין חולק על ת"ק בזה (וע' מ"ש ברכות פ"ב ה"ה, עמ' 5).

כד הוה מהלך עם רבי לא הוה פחית מן תלתין שנין. — פי' דרבי לא היה פחות משלשים שנה ומזה יש להוכיח דר' לעזר האריך ימים, והק"ע וסה"ד ערך ר' אליעזר ב"ר צדוק שגו בביאור ענין זה.

ותני כן אמר רבי מעשה שהייתי אני בא ור"ל ב"ר צדוק מבית שיריון כו'. — בבבלי יומא ע"ט ב' באותו ענין הנוסח אמר רבי כשהיינו לומדין תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע הביאו לפנינו כו', ובתוספתא סוכה פ"ב הנוסח מעשה שהייתי אני ור' אלעזר ב"ר שמעון הולכין אצל ר' יוחנן בן נורי לבית שערים כו', ומהירושלמי כאן מוכח דעיקר הגירסא "ר' אלעזר ב"ד צדוק" וכתב בדה"ר כרך ה' מח"א צד רכ"ו דשני מעשים היו.

הלכה ג

[השלמות: **א"ר יוחנן ותני כן**. פי' שגם מצינו ברייתא כמאמר ר' יוחנן וכן הרבה בירושלמי ע' יבמות פ"י ה"ד [יו"ד סוע"ד] "א"ר יוחנן ותני כן" ודלא כפ"מ כאן דפירש דר' יוחנן אמר ותני כן כרבנן דכתיב חרב באורייתא.]

הלכה ה

ה"ה לכן צריכה בהעלם אחד כו'. — צ"ל: לכן צריכה (פי' כל הסוגיא הזאת נאמרה על המשנה דכריתות פ"ג מ"ז א"ד עקיבא שאלתי את ר"ג ור' יהושע באיטליס של אימעוס שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של ר"ג הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו חייב אחת על כולן או חייב על כל אחת ואחת אמרו לי כו' חייב על כל או"א ע"כ) בהעלם אחד (פי' שבא על ג' נשים הללו בהעלם אחד) אבל בשני העלמות שכן אפי' באשה אחת בא עליה וחזר ובא עליה בהעלמות הרבה חייב על כל או"א (פי' ובאופן זה לא היה ר"ע מסתפק) ר' שמעון כו' אבל אם היו נשים הרבה והעלם אחד כאשה אחת והעלמות הרבה הן (פי' ובאופן זה לא היה ר"ע מסתפק) א"ל לכן צריכה בנשים הרבה בהעלם אחד דאיתפלגון הוא בהעלם אחד כו' שלא תאמר יעשו נשים הרבה בהעלם אחד כהיא בהעלמות הרבה והוא בהעלם אחד ואינו חייב אלא אחת לפום כן כו'.

שלא תאמר הואיל ואין חייבין עליה אלא משום טומאת ערייה כו'. — ע' שבת פ"ז דף ט' ע"ג (עמ' 168) מה שהגהנו וביארנו בסוגיא זו.

הלכה ו

שאם התרו בו משם אשת אב לוקה כו'. — צ"ל: משום אשת אב נסקל משום אם נסקל ויתרו בו כו' בפנויה: תמן (פי' בבבל) אמרין תני ר' יהודה אומר כו'.

מה ראה ר' יוחנן לתפוש את האם ולהניח את אשת האב א"ל דהוא סבר כר' ישמעאל כו'. — צ"ל: דהוא סבר כר' עקיבה (פי' שדורש למטה אמך היא משום אמו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת אביו) דר' ישמעאל דרש ערות אביך בזכר כו'.

אמו שאינה אשת אביו מניין אמך היא לא תגלה ערותה מה עבד לה ר' ישמעאל כו'. — צ"ל: אמך היא לא תגלה ערותה ר"ע דרש ערות אביך באשת אב (ומה שבינתיים כפול ומיותר) הכתוב מדבר ערות אמך זו אמו שאינה אשת אביו אמך היא משום אמו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת אביו (פי' כשהיא אמו ואשת אביו) מה עבד לה ר"ע להדא דכתיב אשת אביך לא תגלה פתר לה לאחר מיתה ולית ליה לר' ישמעאל כן ערות אביך היא לא שנייה בין בחייה בין לאחר מיתה: כתיב (פי' לענין אזהרה, ויקרא י"ח ז') ערות אביך וערות אמך לא תגלה וכתיב (פי' לענין עונש, שם כ' י"א) ערות אביו גלה מה אביך כל שהוא אביך כו' ליה דא פשיטא על דר"ע כו' (פי' דודאי ג"ש זו היא לר"ע דסבר דג"ש שאינה מופנה אפי' מצד אחד למדין ממנה, אבל ר' ישמעאל דורש ערות אביך בזכר הכתוב מדבר ולחייבו שתים ואינו מיותר אף מצד אחד ור' ישמעאל סבר דאין למדין מג"ש כזאת וכעין זה ביומא פ"ח ה"ג ע"ש).

דתני אף בשאר כל העריות כן כו'. —צ"ל: תני אף בשאר כל העריות כן כו' אחותו ואשת איש את תופסו משום אשת איש ויתפס משום אחותו (ונשמט מן "משום" עד "משום") מבריחו מן החמורה ומקנתרו בקלה לית יכיל (פי' דאשת איש בחנק ואחותו אינה אלא בכרת) תני הבא על אחותו כו' אינו חייב עליה אלא משום שם אחד בלבד ר' ירמיה ר' אבהו כו' (ומה דאיתא לפנינו בינתיים "וכן הבא על כלתו" נשתרבב כאן מתוספתא פ"י דקאי שם על הא דתני למעלה בתוספתא שם הבא על אשת אב אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט חייב אנוסתו ומפותתו של אביו פטור או שהיתה אחת מכל עריות של אביו פטור ועל זה תני שכן הדין בבא על כלתו שאם היתה אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט חייב ואם היתה אנוסתו ומפותתו של בנו או שהיתה ערוה עליו פטור).

הלכה ז

עד כדון כר"ע כר' ישמעאל לא יהיה קדש כו'. — מקור מחלוקת זו הוא בספרא פ' קדושים.

עונש מניין ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת את יליף דמיהם בם כו'. — צ"ל: את יליף הריגה מהריגה (פי' כתיב בבא על הבהמה ואת הבהמה תהרוגו, ויקרא כ' ט"ו, וכתיב במסית כי הרוג תהרגנו, דברים י"ג ט"ז, ומסית נסקל) הזהרה לנשכב מניין ר' ישמעאל מן אתריה (פי' מלא יהיה קדש) ור"ע מן אתריה (פי' שדורש לא תתן שכבתך לא תתן שכיבתך וכן מפורש בספרא) כו' עונש לנשכב בין על דר' ישמעאל בין על דר"ע לית משכח ת"ל (שמות כ"ב י"ח) כל שוכב עם בהמה מות יומת אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב וכתיב (פי' סמוך לו) זובח לאלהים כו' שכב את הזכר ונשכב ממנו על דעתיה דר"ע אינו חייב אלא אחת על דעתיה דר' ישמעאל חייב שתיים שכב את הבהמה ונשכב הימנה ע"ד דר"ע אינו חייב אלא אחת ע"ד דר' ישמעאל חייב שתים שכב את הזכר ואת הבהמה בין ע"ד דר"ע בין ע"ד דר' ישמעאל חייב שתים נשכב מן הזכר ומן הבהמה ע"ד דר' ישמעאל אינו חייב אלא אחת ע"ד דר"ע חייב שתים שכב שני זכרים כאחת כו'.

הלכה ח

ואת ש"מ מיכן לעד שהעיד עדותו השני אומר כו'. — צ"ל: מיכן לעד שהעיד אף אני כמוהו עדותו עדות השני אומר כו' שאין מתאחין ואת ש"מ מכיון שהיו קורעין בשעה הראשונה ששמעו שם המיוחד שאינו צריך לקרוע (פי' דהרי כאן לא הצריכו את העדים וכן לדיינים לקרוע אחר עדות השני).

הלכה ט

מודה שאם עבדה בעבודתה בעבודת הגבוה בעבודת השתחויה שהוא חייב על כל או"א כד מר ר' שמואל כו'. — יש להפך ולתקן וכצ"ל: שהוא חייב על כל או"א (פי' דעל כל או"א כתיב לאו מיוחד כמו שמבאר) עבודתה ועבודת השתחויה לא תשתחוה להם ולא תעבדם עבודת הגבוה ר' שמואל אמר קומי ר' זעירא ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים א"ל מטי קרייה לקדשים (פי' מקרא זה אינו אלא בקדשים ששחטן בחוץ אבל עדיין לא ידענו שוחט חולין לע"ז) מאי כדון כו' דמר ר' הילא לא תעשון כן לה' אלקיכם כל לה' אלקיכם לא תעשו כן (פי' שעבודת גבוה לא תעשו לע"ז) ר' יסא בשם ר' יוחנן זיבח לה טלה בעל מום חייב (פי' שלהירושלמי מקריבין לפעמים חסר לע"ז ע' ע"ז פ"א ה"ה, והק"ע שם הגיה כשיטת הבבלי שם נ"א א' דאם הקריב בעל מום לע"ז פטור וקלקלתו

תקנתו) ר' בון ב"ח בעא קומי ר' זעירה לא תשתחוה להם פרט ולא תעבדם כלל פרט וכלל הכל בכלל ר' בון בר כהנא בעא זובח לאלהים יחרם פרט (ומה שבינתיים מיותר) בלתי לה' לבדו כלל פרט וכלל הכל בכלל וריבה כו' לא ללמד על עצמו שאינו מעשה יצאו המגפף והמנשק שאינן מעשה (פי' מדצריך לכתוב השתחויה בפני עצמה שאין בה מעשה מוכח דשאר דברים שאין בהן מעשה פטור).

[השלמות: **כל הן דאנא משכח וי"ו כו'**. ע' כלאים רפ"ג [כ"ח רע"ג] וצ"ל כאן: אין בגין דכתיב וי"ו כו' כל הן דאנא משכח כו'.]

השתחוה לה מהו ר' יוחנן אמר דברי הכל מודין כו'. — צ"ל: ר' יוחנן אמר הכל מודין בכפיפת קומה שהוא חייב (פי' דכפיפה הויא מעשה) ור"ש בן לקיש אמר במחלוקת (פי' דחכמים שפוטרין מגדף משום דעקימת פיו אינה מעשה ה"נ כפיפה אינה מעשה) מה בין המעלה ומוריד קומתו ומה בין המעלה ומוריד שפתותיו א"ר זעירא קרייה מסייע לריש לקיש תורה אחת כו' דבר שהוא מעשה יצאו המגדף והמשתחוה שאינן מעשה (ומה שבינתיים מיותר וכאן סיום הלכה זו).

הלכה י

ר' נסה בשם ר' לעזר לעולם אינו מתחייב עד שימסרנו לכומרים ויטלנו ויעבירנו העבירו כדרכו כו'. — צ"ל: עד שימסרנו ויטלנו ויעבירנו כדרכו (וכן תני בתוספתא פ"י ואינו חייב עד שיעביר כדרכו) היה מושכו ומעבירו מהו נישמעינה מן הדא דתני העבירו ברגלו פטור העביר את עצמו פטור (כגירסת ק"ע) ראבר"ש מחייב אחד המולך כו' מזרעו נתן למולך מות יומת מפני שהעבירו ברגליו אבל אם היה מושך בו ומעבירו חייב והוא שהעביר עצמו לא ברגליו הוא עובר מה היא דא"ר לעזר בר"ש העביר את עצמו חייב בההוא דאעבר מזקר.

מסר ולא העביר תפלוגתא דחזקיה ור' יוחנן דאיתפלגון טבח ולא מכר כו'. — צ"ל: מסר ולא העביר (פי' דכתיב ומזרעך לא תתן להעביר והרי יש כאן אזהרה שלא למסור לכומרים והוא לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד שאם אח"כ העביר חייב מיתה ואם מסר ועדיין לא העביר אם לוקה משום לאו זה או לא) תפלוגתא דחזקיה ור' יוחנן דאיתפלגון גנב (פי' שגנב איש) ולא מכר (פי' שאינו חייב מיתה עד שימכרנו) חזקיה אמר חייב (פי' משום לא תגנוב וע"ה בבלי פ"ו ב').

דתני אחד המולך ואחד שאר ע"ז בין שעבדה בבנים בבנות כו'. — צ"ל: אחד המולך ואחד שאר ע"ז (פי' אע"פ שאין דרך עבודתן בכך) שעבדו בבנים ובבנות חייב (פי' דסבר מולך לאו ע"ז היא אלא שהתורה חייבה על העברה באש לפני כל ע"ז וע"ז שבעולם וכן

לכל שהמליכו עליו אפי' קיסם ואפי' צרור) ר' אלעזר ב"ר שמעון פוטר בשאר ע"ז א"ר זעירה בשאין עבודתה לכן (פי' שדוקא ע"ז שאין דרכה לעובדה בהעברה באש פוטר ר"א בר"ש) אבל אם עבודתה לכן חייב (פי' משום עובד ע"ז כדרכה ולא משום מולך דמולך עצמו ע"ז הוא ודרכו בעבודת העברה באש ולכך חייב אם עשה כן למולך) א"ר הילא אם עבודתה לכן חייב שתים (פי' א' משום עובד ע"ז כדרכה וא' משום מולך דהיינו מעשה העברה באש שאם עושה כן לפני כל ע"ז וע"ז שדרכה לעובדה בהעברת בנים ובנות באש חייב) מתניתא מסייעא לר' הילא ר"ש אומר מולך בכלל עובדי ע"ז היה (פי' דס"ל נמי דמולך עצמו ע"ז הוא שדרכו בהעברת זרע באש והרי בכל ע"ז חייבין בעבודה כדרכה) ויצא לידון להקל עליו שלא יהא חייב אלא על יוצאי יריכו (פי' אבל שאר ע"ז שדרכה לעובדה בהעברת יוצאי יריכו והעביר אבות ואמהות ה"ז חייב מפני שזה כעין דרך עבודתה וכאופן זה מצינו בבבלי ע"ז נ"א א' ע"ש, ומאחר שחייב בהן אף באבות ואמהות אם העביר לפניהן יוצאי יריכו חייב שתים א' משום מעשה מולך וא' משום עובד ע"ז זו שחייב בה אפי' באבות ואמהות מה שא"כ במולך) א"ר תנחום בר ירמיה כו' כן ר' לעזר בר"ש אמר מולך בכלל ע"ז היה כו' אלא על יוצאי יריכו א"ר פנחס קומי ר' יוסי בשם ר' חסדא היתה (ומה שבינתיים מיותר ונשתרבב מלעיל הי"א) עבודתה באבות ואמהות ועבדה בבנים ובבנות חייב שתים.

ר' יסא בשם ר"ל שהוא בל"ת שהוא בא מכח עשה כו'. — צ"ל: ר' יוסי בשם ר"ל שהוא בל"ת שאינו בא מכח מעשה (כגירסת ק"ע) ר' הילא בשם ר' יסא מפני שנכללו כולם בלאו אחד (כל זה איתא לפנינו למטה סוף הלכה זו בשיבוש והוא שייך כאן, וענין זה דמאחר ששניהם נכללו בלאו תפסו את הראשון שהוא אוב אבל כן הדין גם בידעוני) א"ר זעירא קומי ר' יסא הכן לא אתא בר נש כו'.

ודורש אל המתים אית תניי תני זה הנשאל בגלגולת כו'. — צ"ל: ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות אית תניי תני אוב זה הנשאל בגלגולת (פי' שמעלה גלגולת של מת מן קברו על הארץ ושואל ממנו) אית תניי תני זה המעלה בזכורו (פי' שמעלה המת על זכורו) מה בין כו' (וע' תוספתא פ"י וספרי שופטים פיסקא קע"ב והגהות הגר"א שם) והעלי נא לי אשר אומר אליך (פי' משמע את המת כולו וכדכתיב שם איש זקן עולה וגו' והיינו מעלה בזכורו אבל נשאל בגלגולת אינו מעלה אלא גלגולת בלבד) א"ר מנא מה את ש"מ מיכן דהות ידעה מילין מילין סגין (פי' ואפשר ששאול ביקש ממנה שתים קסמי לי באוב דהיינו בגלגולת והעלי נא לי אשר אומר אליך שהוא מעלה בזכורו והיא ידעה שתיהן ותחילה היתה מעלה בזכור) מאי כדון והיה כאוב מארץ

קולך (פי' ומוכח דאוב היינו נשאל בגלגולת שמעלה אותה מהקבר למעלה על הארץ ומשם היא מדברת עמו אבל מעלה בזכורו אינו מונח על הארץ) מיליהון דרבנין מסייעין לר' יוסי (פי' דאמר לעיל בשם ריש לקיש דלא שנינו ידעוני מפני שאין בו מעשה אבל אוב יש בו מעשה מפני שמקטר לשד) דא"ר יסא בשם רבנין מפני שהן מקטירין לשדים (וכאן נסתיימה הלכה זו, ומה שלמטה שייך למעלה כ"ש שם).

הלכה יב

מסית אומר בלשון גבוה והמדיח אומר בלשון נמוך כו'. — צ"ל: מסית אומר בלשון נמוך (פי' וזה מפורש בתורה כי יסיתך אחיך וגו' בסתר ותני בספרי שם מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר) והמדיח אומר בלשון גבוה, מסית שאמר בלשון גבוה נעשה מדיח ומדיח שאמר בלשון נמוך נעשה מסית, מסית אומר בלשון הדיוט ומדיח אומר בלשון הקודש מסית שאמר בלשון הקודש נעשה מדיח ומדיח שאמר בלשון הדיוט נעשה מסית (כ"ה בערוך ערך סת ע"ש, ובנימוקי יוסף דרע"ב ע"ב העתיק כנוסח שלפנינו).

הלכה יג

מטייל הוינא באילין גופתא דציפורין. — ע' מ"ש בכלאים פ"ט ה"ד (עמ' 61).

פרק ח

הלכה א

מאימתי הוא נעשה איש משיזיד (פי' שיטת הירושלמי היא שאין אדם מוליד עד שיתבגר דהיינו ששה חדשים אחר שיביא שתי שערות כמו שהיא הבגרות באשה ומהזמן שהוא ראוי להוליד הוא נקרא איש וכתיב בבן סורר ומורה בן ולא איש לפיכך ששה חדשים אחר שהביא שתי שערות שכבר נבשל זרעו וראוי להוליד שוב אינו ראוי להיות בן סורר ומורה) מאימתי הוא מזיד משתתפשט הכף (פי' דזה סימן לבגרותו של האיש ובזמן זה כבר הקיף זקן התחתון וסימן זה הוא ג"כ לבגרות האשה כדתני בתוספתא נדה ס"ו "סימן לבוגרת משתתפשט הכף" ולשון הבבלי שם מ"ז א' "משנתמעך הכף" וכל זה דלא כשיטת הבבלי בפרקין ס"ט א' דאיש מוליד משהביא שתי שערות ע"ש, והנה ההורג אדם אפי' לא הביא ב' שערות אלא מאתמול ה"ז חייב אלא דהא שבן סורר ומורה אינו אלא עד שיקיף זקן התחתון הוא הלכה למשה מסיני ואסמכוה אקרא).

כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ששה חדשים בלבד. — פי' כבר ביארתי דלשיטת הירושלמי אין זכר ראוי לעבר אשה עד שיעברו ששה חדשים אחר שהביא ב' שערות שזה הוא זמן בגר באיש וגם זמן בגרות באשה כדאיתא ביבמות פ"א סוה"ב

ומיד אחר שעברו ששה חדשים אלו הוא נקרא איש. אבל שיטת הבבלי שם שאינו נקרא איש עד שיהא הולד ניכר באשה שנתעברה ממנו דהיינו ג' חדשים משנתעברה ממנו מיד כשהביא ב' שערות דלשיטת הבבלי הוא מוליד תיכף משהביא שתי שערות כמו שנתבאר. ומפרשי הירושלמי הגיהו כאן "שלשה חדשים" במקום "ששה חדשים" וכנוסח הבבלי כי רצו לקרב את המרוחקים בזרוע ולא הועילו.

הלכה ב

אם הזכירוך לבולי יהיה ירדן כו'. — ע' מ"ש ע"ז במו"ק פ"ב ה"ג (עמ' 333).

הלכה ג

ר' זעירא בעי מעתה אפי' נתכוון לגזילה כו'. — צ"ל: מעתה אפי' גנב את הבעלים ה"ז גזלן (פי' שהרי עשה זה בפני הנגנב והתורה אמרה וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת גונב ולא גוזל ואיך אפשר שגונב איש יהא חייב מיתה) והי דינו גזלן כו'.

הלכה ד

היה אביו רוצה כו' א"ר יוחנן ואפי' אין אמו ראויה לאביו. — צ"ל: היה אביו רוצה כו' דברי חכמים (פי' ומה דעת חכמים החולקין על ר' יהודה) א"ר יוחנן ואפי' אין כו'.
תיפתר בהו דהות נסבה דיורין ועבדת שירן וגנב מינהון. — צ"ל: בהו דהות נסבה דינרין למיעבד שירין (פי' שהאיש נתן לאשתו מעות לעשות צמידין על ידיה ומעות אלו של אשה הן) וגנב מינהון (פי' שגנב מעות משל אביו וגם גנב מעות מאמו מאותן שנתן לה בעלה לעשות תכשיטין ומכולן יחד קנה בשר ויין והרי זה דלא כשיטת הבבלי ע"א א').

הלכה ה

שלא תאמר יעשה דין שני ראשון לפום כן צריך מתניתה. — צ"ל: לפום כן צריך מימר (פי' לכך צריך היה ר' יוחנן לומר דין זה, וביאור הענין ע' בק"ע).

הלכה ט

ר' יודה אומר אם אמרה הנח לו אין מצילין אותו בנפשו שאם ממחין הן על ידיו נמצאו באין לידי שפיכות דמים. — פי' דסבר ר' יהודה שלפיכך מותר להרוג את הרודף אחר הערוה מפני שאם היא עומדת כנגדו ומוחה בידו מלטמאה סופו להרוג אותה והתורה התירה דם הרודף אחר חבירו להורגו, ולפי טעם זה אם יש לחוש שהרודף יהרוג את הערוה קודם שיספיקו אחרים להרוג את הרודף ולהציל את הערוה ממנו אין מצילין אותו בנפשו וכן מוכח בתוספתא פי"א וע' בבלי ע"ג ב' שיטה אחרת בזה.
רוצח ששיבר את הכלים או שהזיק חייב לשלם כו'. — צ"ל: רוצח ששיבר את הכלים או שהזיק פטור מלשלם (פי' דכמו שזה הבא במחתרת שאין לו דמים ושיבר את הכלים

פטור כמו ששנינו במשנה ח' כן הדין בכל הורג נפש וכן מוכח בכתובות פ"ג ה"א וה"ג) היה משבר עד שהוא מגיע לעיר (פי' אם הרג את הנפש בשדה וברח מפני רודפיו לעיר ובדרך שיבר את הכלים אם פטור הוא כמו אם היה משבר בשעת רציחה או דילמא כיון ששיבר אחר רציחתו חייב).

פרק ט

הלכה א

אמרו לו שלשתן שם אחד הן ר' יודה בר פזי בשם ר' יוחנן כו'. — חסר כאן וכצ"ל: אמרו לו שלשתן שם אחד הן האיך עבידה (פי' איך אפשר שאשה אחת תהיה חמותו ואם חמותו ואם חמיו) גבר נסב איתא ולברתיה דאחוה (פי' ונשא עוד בת אחי אשתו) ולברתיה דאחתה (פי' ונשא עוד בת אחות אשתו) אתא על סבתא (פי' על אם אשתו) חייב עליה משום חמותו ואם חמותו ואם חמיו (כל זה איתא לפנינו למטה ה"ט ושייך כאן) ר יודה בר פזי בשם ר' יוחנן כו'.

מ"ט דריב"נ מה אשה ובתה ובת בתה ובת בנה בשני לאוין כו'. — ע' מה שהגהנו בסוגיא זו ביבמות פי"א ה"א (עמ' 356).

הלכה ב

מות יומת הרוצח כשהוא בא אצל הברזל כו'. — יש להחליף הגירסא וכצ"ל: מות יומת הרוצח והוא שיהא באבן כדי להמיתו בעץ כדי להמיתו (כל זה איתא למטה ושייך כאן) כשהוא בא אצל הברזל כו' גו וושטא ומיקטליניה כיוונו כנגד הסוס כו'.

הלכה ג

אלא אפי' מת בעמידה ראשונה פטור כו'. — ע' מה שהגהנו בסוגיא זו בנזיר פ"ט ה"ה (עמ' 448).

אלא כיני הכהו על ידו וצבת אמר אסייא אין מקטעה ידיה חיי הוא מהו שיתן דמי היד כו'. — צ"ל: אין מקטעה ידיה חיי הוא שיתן דמי היד כמה דת אמר תמן חידוש מקרא הוא שיתן (פי' לעיל א"ר הילא בשאמדוהו למיתה והיקל דחידוש מקרא הוא שיתן שבת וריפוי) וכה חידוש מקרא הוא שיתן דמי היד (פי' והיינו דתני ליתן את שאינו מתכוין על המתכוין דכמו שאם לא היה מתכוין אלא להזיק את ידו בלבד היה חייב לשלם דמי היד ה"נ בשכיון להורגו ולכשיקטעו ידו יחיה חייב לשלם דמי היד).

הלכה ד

חזקיה שאל זרק את האבן והיה בה כדי להמית כו'. — צ"ל: חזקיה אמר זרק את האבן והיה בה כדי להמית המית את זה ושיבר את כליו של זה פטור (פי' בדין הבא במחתרת לעיל פ"ח מ"ח ומה דאיתא לפנינו כאן "בזה חידש הכתוב ובזה לא חידש" מיותר ונכפל בטעות משורה דלמטה) חזקיה שאל כו'.

א"ר שמעון אילין דבית רבי כו'. — צ"ל: ר"ש אומר אפי' נתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור (ופיסקא היא ממשנתנו) דבית רבי תניין אפי' נתכוין לאחד מהן פטור (וע' בבלי ע"ט א' דאסקי שם דאף ר"ש סבר כן) ואתיא דבית רבי כר"ג דתני בשם ר"נ היה עומד בו' לאחד מכם אני מתכוין להרוג פטור ואצ"ל אם נתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור.

הלכה ה

ברוצח שנתערב בכשרין היא מתניתא רשב"ל אמר כו'. — צ"ל: ברוצח שנתערב בכשרין היא מתניתא אם בנתערב בכשרין בדא תנינן כונסין אותן לכיפה רשב"ל אמר כו' בשור בשוורים היא מתניתא ר"ש אומר חמורה שריפה כו'.

הלכה ו

תמן תנינן תני ר' יוסי אומר כו'. — צ"ל: תמן אמרין (פי' בבבל אמרו ונמצא בבבלי פ"א א' ע"ש) תני ר' יוסי אומר כו'.

בא על חמותו והיידא לה חמותו וכלתו כו'. — צ"ל: חמותו ונעשית כלתו מה אמר בה ר' יוסי (פי' דבשעה שנעשית כלתו חלים עליה שני איסורין בבת אחת איסור אשת איש ואיסור כלתו ושני איסורין חלין על איסור אחד לר' יוסי ונידון בחמורה בסקילה או דילמא סבר ר' יוסי דאפי' שני איסורין אינן חלין על איסור אחד) חמותו וכלתו כאחת (ומה שבינתיים מיותר כאן ושייך בראש פרק זה על דברי ר' יוחנן בן נורי כ"ש שם) פה אמר בה ר' יוסי (פי' ומשכחת לה באופן שהוא ובנו עשו שליח אחד לקדש להם שתי נשים את דינה לו ואת לאה אמה לבנו וגם דינה ולאה אמה עשו שליח אחד לקבל עבורן קדושין ופגע שליח בשליח ונעשית לאה חמותו וכלתו כאחת ואת"ל שאפי' שני איסורין אינן חלין על איסור אחד מ"מ שני איסורין בבת אחת חלין שניהן ונדון בחמורה או שאף בבת אחת אינן חלין שניהן ונדון בקלה) חומר בקל מה אמר בה ר' יוסי (פי' זה ביאור שאלה ראשונה אם ב' איסורין חלין על איסור אחד) שני איסורין כאחד מה אמר בה ר' יוסי (פי' היינו ביאור שאלה שנייה).

דתני בשם ר' ישמעאל נתאלמנה ונתגרשה נתחללה וזנת ואח"כ בא עליה אינו חייב אלא אחת כו'. —צ"ל: ואח"כ בא עליה חייב על כל אחת ואחת זינת ונתחללה ונתגרשה

ונתאלמנה ואח"כ בא עליה אינו חייב אלא אחת (וכ"ה בבבלי קידושין ע"ז א' ושם נתבאר הטעם דאלמנה גרושה זונה וחללה בזמן שהוא כסדר הזה כל איסור מוסיף על חבירו ולהפך אינו איסור מוסיף, וסבר דאין איסור חל על איסור אבל איסור מוסיף חל) אשת איש ונעשית חמותו מה אמר בה ר' ישמעאל (פי' דאשת איש איסור קל בחנק וחמותו איסור חמור בשריפה אם חמור חל על קל אע"פ שאינו מוסיף) זינת ונתחללה כאחת מה אמר בה ר' ישמעאל (פי' כגון כהן חלל שבא על אחותו כשרה אבל כהן כשר שבא על אחותו כשרה דעת הבבלי קדושין ע"ז ב' דזונה משוי לה חללה לא משוי לה, ויתכן שהירושלמי חולק בדין זה על הבבלי) חומר בקל מה אמר בה ר' ישמעאל (פי' היא ביאור שאלה א') שני איסורים כאחת מה אמר בה ר' ישמעאל (פי' היא ביאור שאלה ב').
[השלמות: **ר' יוסי בן חנינה אמר בשאינו יכול לקבל התרייה**. צ"ל: ריבח"א **בשלא רצה** לקבל עליו התרייה.]

פרק י

הלכה א

הרי הוא נמנה בפטייה של מלכים. — באותו עניין בויקרא רבה פל"ו "אפטייה", ועניינו חשבון ומניין ע' מוסף ערוך ערך אפטיא.

שהיה הנביא בא לקטרגו. — צ"ל: שהיה הנביא בא לקנטרו (והוא כמו "לקנתרו" בתי"ו וכ"ה בויק"ר שם).

הא שקא והא סלעא והא סאתא קום בול. — צ"ל: קום כול (פי' מדוד, וכ"ה נוסח הפירוש הקצר כאן).

ר' תנחומא אמר לה בשם ר' חייה רבה בר נחמן אמר לה בשם ר' ברכיה. — צ"ל: "בשם ר' חייה רבה, ר' נחמן כו' (וע' בס' משפחות סופרים שכתב בע' אבא בריה דר' נחמן "רבה בר ר' נחמן עלה לא"י ושם קבל תורה מפי ר' ברכיה וגם אמר הגדה בשמו ירושלמי סנהדרין פ"י ה"א", ולדעתנו זה לא היה ולא נברא ומעולם לא עלה לא"י).

ר' בא בר זבדא בעא קומי ר' זעירא מהו ליתן כולן כו'. — צ"ל: ר' זעירא בעא קומי ר' בא בר זבדא (וכ"ה בשבת פ"ו ה"ד, וידוע כי ר' בא בר זבדא היה גדול וזקן מר' זעירא).

א"ר שב"ל אם יאמר לי אדם שיש דברי הימים בבבל הרי אני הולך ומביאו משם (פי' נודע מ"ש יוסף בן מתתיהו הכהן בספרו קדמוניות היהודים שהורדוס המלך צוה לשרוף כל ספרי היוחסין שהיו בירושלים אצל הסנהדרין בלשכת הגזית שלא תהיינה נמצאות משפחות מיוחסות אשר תתפארנה על שאינן מיוחסות אבל בבבל היו מצויים כמה

ספרי יוחסין אשר היו נודעים גם בימי האמוראים לכן גם בזמנם עוד היו בני בבל מיוחסין יותר מבני ארץ ישראל ושאר ארצות, ע' קידושין פ"ד ה"א) ועכשיו אם מתכנסין הם כל רבותינו אין יכולין הן להביאו משם (פי' שבזמנו של רשב"ל בשנת ד"א כ"א לבה"ע היתה מלחמה גדולה בין הרומיים ושבור מלכא מלך הפרסיים לפיכך היתה הדרך שבין א"י לבבל משובשת בגייסות ואין עוברים ושבים מבבל לא"י ומא"י לבבל ויתכן גם כן שבמשך המלחמה הזאת אבדו כמה ספרי יוחסין שהיו נוגעין למשפחות רבות מא"י).

הלכה ב

חיאל מן יהושפט יריחו מבנימין. — פי' דכתיב (דה"י ב' י"ג ט') וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכוד ממנו ערים את בית אל, וכל הזמן שמאביה עד יהושפט עדיין היתה בית אל תחת ממלכת יהודה וחיאל שהיה מבית אל היה תחת יהושפט. וע' בפ"מ כאן שכתב לפרש ע"פ מה שכתוב דה"י ב' כ"א ב' "ולו אחים בני יהושפט עזריה ויחיאל" וחיאל בית האלי הוא עצמו יחיאל בן המלך יהושפט ע"ש; ואין זה מחוור כל עיקר מכמה צדדים: א) למה ייחסו לחיאל זה אחר עיר בית אל ולא אחר עיר המלוכה ירושלים אשר שם היה בית אביו מקדם, ב) דלעיל איתא דחיאל היה "איסרטילטיה דאחאב" הנה עזב את בית אביו ועיר המלוכה ירושלים ובא להיות ליועץ לאחאב וזה פלא, ג) במדרשות מבואר שחיאל מת בימי אחאב בחיי יהושפט (ע' שמות רבה פט"ו אות ט"ז יחיאל שנטמן בבעל בהר הכרמל שזרק אש בעצים לא נגפתיו? ובילקוט מלכים רמז רי"ד יחיאל בית האלי נטמן תחת המזבח בהר הכרמל ובא נחש ונשכו) אבל בדה"י ב' כ"א ד' כתיב ויקם יהורם על ממלכת אביו ויתחזק ויהרוג את כל אחיו בחרב, דמזה נראה אשר עזריה ויחיאל בני יהושפט נהרגו על ידי יהורם אחרי מות יהושפט אביו.

א"ל גברא רבה הוא ולית הוא מהימנתי כו'. — צ"ל: א"ל אנא דחיל גברא רבה הוא כו' (וכעין זה לעיל פ"ו ה"ט דכ"ג ע"ג).

ואיתחמי דמא נגד ולא אבה ה' לסלוח כו'. —יש להחליף הנוסח וכצ"ל: ואיתחמי דמא נגד והכתיב וגם דם נקי שפך מנשה כו' (דלמטה עד) פה אל פה אדבר בו ולא אבה ה' לסלוח לו מיכן שאין לו חלק לעתיד לבא והא כתיב מלבד חטאות מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה (פי' וקשה על ר' יהודה דאמר שמנשה יש לו חלק לעוה"ב) נימר עד דלא יחזור ביה על כל הכעסים אשר כו' לא חידש אלא הוסיף כתיב וידבר ה' אל מנשה ואל עמו כו'.

[השלמות: **הא כל אפיא שוין**. פי' כוחות ורשויות בל"י שם (כ"ט ע"א)]

היה היין בוער בו ככריסה של חכינה. — צ"ל: בוער בו כאריסה של חכינה (וכעין זה באיכה רבתי פ"ד אות י"ט, וביאור זה ארס של נחש).
[השלמות: **אתה עברתה רבתה**. במדרש חסר ויתר (שיצא לאור בבתי מדרשות בית ראשון ירושלים תרנ"ג ע"י רש"א וועךטהיימער [ז"ל]) צד ל"ב הנוסח "את עברת דבתה" פי' אתה הוצאת את הדבה.]
[השלמות: **ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק מגילה שמסר שמואל לדוד**. — ע' מגילה פ"א ה"א [ע' ע"א]: ר' ירמיה בשם רשבר"י מגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש.]
ואל תשאו ותתנו עם מי שהשעה משחקת לו. — צ"ל: ואל תשאו ותתנו אלא עם מי שהשעה משחקת לו (וכ"ה בבבלי פסחים קי"ב א').
[השלמות: **אמר ר' יוחנן בסוסו כתיב**. [ע' מ"ש המפרש כאן] ובמדרש טעמי חסרות ויתרות (שם צד ל"ה) אע"פ שהיה גוי ושר צבא נהג באלישע כבוד והשפיל עצמו ולא בא לפתח אלישע בכל מרכבתו ובכל סוסיו אלא בסוס אחד בלבד שכך כתוב ויבא נעמן בסוסיו וברכבו בסוסו כתיב.]
יהודה מחוקקי זה אחיתופל. — ע' פרש"י בבלי ק"ה אי דהיינו משום דכתיב עליו ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי, וידידי ה"ר אברהם יצחק בלייווייס דומ"ץ מפה אמר שהוא משום דאחיתופל היה מעיר גילה (שמואל ב' ט"ו י"ב) וגילה היא מערי יהודה ביהושע ט"ו נ"א.

הלכה ג

יהודה בי רבי חזקיה ורבי אמרין כו'. — צ"ל: יהודה בי רבי וחזקיה בי רבי (ע' מ"ש ביומא פ"א ה"א, עמ' 241) אמרין כו' מכניז בהן חכך (פי' מין שחין ותרגום המיוחס ליונתן על "ובחרס" דברים כ"ח כ"ז "ובחכוכא") ואח"כ הוא מכניסן לאור והן אומרין ווי ווי (פי' לשון צער) ואח"כ הוא מכניסן לשלג והן אומרין ווה ווה (פי' לשון שמחה) מ"ט ויעליני כו' מקום שהן אומרים בו ווי ווה (כן משמע בערוך ערך וה וע' תנחומא פ' ראה אות י"ג ופסיקתא דר"כ פיסקא י"א ובהגהות הרש"ב זללה"ה אות ל"ז) ויקבלו דינם כו'.

הלכה ד

נשבעתי ואקיימה פעמים שאינו מקיים כו'. — כאן לא השיבו כלום על המקרא הראשון שסייע ר"ע לדעתו "במדבר הזה יתמו ושם ימותו" ואמר ע"ז אבי אבי אבי זללה"ה הרה"ג ר' דוד אב"ד דק"ק מיר (ושם מ"כ כ"ח טבת תר"ו) ע"פ מה דאיתא בדברים רבה פ"ב אות ה' דא"ל הקב"ה למשה אם אתה תקבר במדבר אצלן הן באין בזכותך, ועוד איתא בתנחומא סו"פ ואתחנן א"ל הקב"ה למשה שתי שבועות נשבעתי אחת שתמות ואחת

לאבד את ישראל לבטל את שתיהן אי אפשר אם תרצה לחיות ויאבדו ישראל מוטב ע"כ, ועוד איתא בבבלי קידושין ל"ח א' הקב"ה יושב וממלא את שנותיהם של צדיקים מיום ליום. ולפ"ז יש לפרש הכתובים (במדבר י"ד ל"ד) יום לשנה יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה וגו', והטעם למה יענשו אותם במדת פורענות מרובה כל כך יום לשנה נתפרש במקרא שלאחריו אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים על ה' (פי' ולקצוב פחות משנה לכל יום) במדבר הזה יתמו ושם ימותו, פי' כי אז היה הדין נותן שבמדבר הזה יתמו "בעוה"ז" ושם ימותו "לעוה"ב" שאחר תום כל הדור למות במדבר היו בניהן עולין לא"י ומשה עמהן מפני שעדיין לא הגיע זמנו למות וממילא לא היה דור המדבר בא לעוה"ב מאחר שמשה לא נקבר אצלן במדבר וזכותו אינו עמהן כמו שנתבאר, וכל זה אם היתה מדת פורענות מקוצרת; אבל מדה טובה ניתנה להם להאריך ימי עונשם יום לשנה ומפני זה מת משה במדבר ונקבר עמהם ולכך דור המדבר בא לעוה"ב.

הלכה ה

ערלים למילה ולמצות כו'. — צ"ל: מ"ד ערלים זרים למילה ולמצות ומ"ד ממזרים זרים מאבותיהם.

הלכה ו

שנים שהדיחו את שנים אותם שנים שהדיחו את שנים מהו ליתן כו'. —צ"ל: שנים שהדיחו ואותם שנים הודחו משנים אחרים אותם שנים שהודחו מהו ליתן כו'.

ר"ש אומר חמורה שריפה מסקילה כו'. — כאן חסר וכצ"ל: תני מדיחי עיר הנידחת בסקילה ר"ש אומר בחנק (ברייתא בבלי נ' ב') ר"ש אומר חמורה שריפה מסקילה (פי' ואם חכמים עונשין למדיח בחמורה שבמיתות היה להם לעונשו בשריפה) כו' ר"ש אומר חמור חנק מהרג (פי' וחטאו של מדיח גדול מחטאן של הנידחים לכך מיתתו של מדיח במיתה חמורה בחנק) כו'.

הלכה ח

וכן הוא אומר לא תוסיפון לשוב כו'. — פי' דכמו שר"ע דורש לא תבנה עוד לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נעשית היא גנות ופרדסים כעין זה דורשים את הכתוב לא תוסיפון לשוב כו'.

פרק יא

הלכה א

אין תימר כחבורת שבת אפי' לא חיסר כו'. — צ"ל: אין תימר כחבורת שבת עד שעה שיחסר (פי' שיוציא דם; דלשיטת הירושלמי אין החובל חייב חטאת לענין שבת אא"כ מוציא דם כשחיטה שהיא תולדת חבורה ע' שבת פ"ב ה"ה דף ה' ע"א בר קפרא אמר אפי' אינו צריך לדם כו', ועו"ש פ"ז ה"ב המוציא דם חייב משום נטילת נשמה שבאותו מקום, עו"ש ה"ג רשב"ל אמר לית כאן שחיטה תולדת חבורה היא; וזה ששנינו בשבת רפי"ד "ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור" היינו אפי' ביצא מהן דם דדם שלהן כאילו מונח בכלי והלך זה ושפכן. אבל שיטת הבבלי שבת ק"ז ב' דנצרר הדם אף שלא יצא חייב ע"ש) אין תימר כחבורת נזיקין אפי' לא חיסר (פי' דהא דכתיב, שמות כ"א כ"ה, חבורה תחת חבורה היינו אפי' בנצרר הדם ולא יצא כפרש"י שם שמקורו במכילתא שם וכן משמע בירושלמי ב"ק פ"ח ה"א).

הלכה ב

אזהרה לגניבה הראשונה כו'. —כל ענין זה עד "הא לך חמשה והב לי חמשה" יש למחוק כי נשתרבב כאן מלעיל פ"ח ה"ג וע"ש (עמ' 526) מה שהגהנו בזה.

הלכה ג

ר"ש בן מנסיא אומר הנוי כו'. — צ"ל: ר"ש בן יהודה אומר הנוי כו' (וכ"ה בתוספתא פי"א ובאבות פרק שנו חכמים).

רשב"ג אומר אילו שבע מדות כו'. —צ"ל: ר"ש בן מנסיא אומר כו' (וכ"ה בתוספתא שם ובפרק שנו חכמים שם).

א"ר אבהו הוא רבי הוא ר' יודן הנשיא כו'. — צ"ל: הוא רבי הוא ר' יהודה נשיאה הוא רבינו (כן העתיק בספר כריתות ימות עולם, וביאור זה שר"ש בן מנסיא אמר כענין הזה על "רבי" שבזמנו שהוא ר' יהודה הנשיא בנו של רשב"ג. ושוב אמרו כן ר' יוחנן ור' אבהו על "רבי" שבזמנם שהוא ר' יהודה נשיאה בן רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא כ"כ בספר דורות הראשונים ח"ב דף כ"ט).

הלכה ד

ר' בא ר' יוחנן בשם ר' הושעיה אינו חייב עד שיורה בדבר כו'. — צ"ל: ר' בא ר' יוחנן אמר קומי ר' הושעיה אינו חייב עד שיורה כו' כגון השרץ שעיקרן מד"ת ופירושן מדברי סופרים זחלין אפוי דר' הושעיה (פי' נתאדמו פניו מחמת כעס אף שבערוך ערך זחל ג'

הביא מפסיקתא דפרה "זחלין אפוי דבר פדא" וביאר שצהבו פניו מחמת שמחה הא והא איתנהו דפעמים הפנים מאדימים מחמת שמחה ופעמים מחמת כעס ע' ערוך ערך צהב א' ב' וג') א"ל צריך לך שתק לך לא צריך לך הפליג לך (ע' ביאור זה בהערותינו לעירובין רפ"ה, עמ' 199) כו' כאילו מקבל פני שכינה א"ר זעירא לעולם אינו חייב עד שיורה בדבר שעיקרו מד"ת ופירושו מד"ס והוא שיוסיף ויגרע בדבר שהוא מוסיף והוא מגרע ואנו אין לנו אלא תפילין התיב ר' ברכיה והא תנינן גופה של בהרת כו' (ומה שבינתיים כאן מיותר) א"ר אבמרי מ"ד הכן (פי' יותר משיעור בהרת שבמשנה) מוסיף ואינו מגרע ומ"ד הכין (פי' פחות משיעור המשנה) מגרע ואינו מוסיף התיב ר' בא בר ממל כו'.

התיב ר' חגיי קומי ר' יוסי והא תניא שליש לרבוכה כו'. — צ"ל: והא תני (ספרא פ' צו ומובא בבבלי מנחות פ"ט א') חציו (פי' של חצי לוג שמן לתודה) לחלות ורקיקין וחציו לרבוכה שילשן (פי' שהורה הזקן שלא לחצותן אלא לשלשן שליש חצי לוג לכל מין ומין) שליש לרבוכה כו' מיגרע מן הרבוכה ומוסיף כו' (פי' שהוא מוסיף וגורע בבת אחת וצריכין או מוסיף או גורע וע' בבלי פ"ח ב' בשם ר' אלעזר אמר ר' הושעיא כעין הא דר' זעירא דהכא. אבל קשה לי דיש למצוא ענין זה נמי בשמן של תודה כגון שהורה הזקן ואמר דצריכין שלש רביעיות לוג שמן לתודה חציו לחלות ורקיקין וחציו לרבוכה הרי שמוסיף וגורע בהוספה זו וכן להפך שהורה דאין צריכין אלא רביעית שמן לתודה חציו לחלות ורקיקין וחציו לרבוכה והרי גורע בכולן וצ"ע).

הלכה ה

בראשית ממלכת צדקיהו מלך יהודה בשנה החמישית וגו'. — לפנינו בירמיה כ"ח כתיב "בשנה הרביעית".